

EFENDİ-KÖLE AHLÂKI vs. EFENDİ KÖLE DİYALEKTİĞİ

Derda KÜÇÜKALP*

Özet

Düşünce tarihine bakıldığında birçok filozofun birtakım ayrımlar kullandıkları görülür. Çoğu zaman bu ayrımlar filozofların düşüncelerini karakterize edici bir nitelik taşır. Nietzsche'nin efendi ahlaki –köle ahlaki ayrımı ile Hegel'in efendi-köle diyalektiği söz konusu ayrımların iki örneğidir. İki ayrımın da politik düşünce açısından birtakım sonuçları vardır. Bu çalışma Nietzsche'nin ayrımının postmodernist, çoğulcu ve farklılıkları onaylayıcı bir politik düşünceyi, Hegel'in efendi-köle diyalektiğinin ise modernist ve evrenselci bir politik düşünceyi beslediği iddiasındadır. Bu çalışmada Nietzsche'nin efendi ahlaki –köle ahlaki ayrımı temel alınacak ve Nietzscheci bir perspektifle Hegelci politik düşüncenin bir eleştirisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Efendi-Köle Ahlakı, Efendi-Köle Diyalektiği, Hegel, Çoğulculuk, Evrenselcilik.

Abstract

Many philosophers have used dichotomies in the history of Western philosophical tradition. It can be said that these dichotomies characterized philosophers' thoughts. In this respect, Nietzsche's Noble-Slave morality and Hegel's Master-Slave dialectic are one of the most popular examples of these dichotomies. Certainly, these dichotomies include some political consequences. In this study, we try to display that Nietzsche's dichotomy supports post-modernist, pluralist and affirmative political thought, whereas Hegel's dichotomy supports modernist and universalist one. Depending on these differences, our study depends upon Nietzsche's Noble-Slave morality and criticizes Hegelian political thought.

Key Words: Nietzsche, Noble-Slave Morality, Master-Slave Dialectics, Hegel, Pluralism, Universalism.

* Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

1. GİRİŞ

Hiç kuşku yok ki, çağdaş yaşam dünyası, iletişim teknolojilerinin ve kitle iletişim araçlarının büyük ölçekli gelişimine ve yaygınlık kazanmalarına bağlı olarak zuhur eden etik ve politik meselelerin, daha önceki hiçbir dönemde eşine rastlanmayacak bir düzlemde düşünce dünyasının eksenini tayin ettiği bir görünüm arz etmektedir. Habermas'tan Derrida'ya, Lyotard'dan Rorty'ye, Deleuze'dan Levinas'a ve MacIntyre'dan Strauss'a varıncaya değin birçok düşünür ve teorisyenin temel düşünüm konusunun kimlik, farklılık, tekillik ve totalleştirici söylemlere yönelik yıkıcı bir düşünümün imkânı gibi hususlar doğrultusunda şekillenmiş olması bu tespiti doğrular niteliktedir. Bu noktada ifade edilmelidir ki, isimleri yukarıda zikredilen düşünür ve teorisyenlerin yanı sıra, temelde etik ve politik meselelere odaklanmış olan birçok başka çağdaş düşünür ve teorisyenin düşünsel arkaplanında, 19. yy. felsefeleri ve özellikle Nietzsche felsefesinin hatırı sayılır bir önemi söz konusudur.

Genel bir değerlendirmeye ifade edildiğinde, Nietzsche felsefesini çağdaş etik ve politik tartışmalar açısından önemli kılan hususun, Nietzsche'nin, 2500 yıl boyunca Batı düşüncesine hâkim olduğunu düşündüğü ve kendisinin "Sokratik rasyonalizm" olarak adlandırdığı rasyonel varlık felsefeleri karşısında, oluş ve yaşamı önceleyen bir düşünme tarzına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Oluş ve yaşama yönelik vurgusuyla Nietzsche, bir yandan rasyonel ve hümanist metafizik düşünme biçimlerine karşı çıkarken, diğer yandan da, her ne türden olursa olsun farklılığı, tekilliği, bireyselliği ve yaşamın dirimsel güçlerini onaylayan bir düşünce tarzı arayışında olmuştur. Aslına bakılırsa Nietzsche'nin Efendi ve köle ahlâklı ayırımının temelinde de söz konusu kaygı bulunmakta olup, biz de çalışmamızda, Nietzsche'nin bu kaygısını, söz konusu kaygıyla taban tabana zıt bir görünüm arz eden Hegel'in efendi-köle diyalektiği ile mukayeseli bir biçimde ele almak suretiyle, Nietzscheci anlamda bir farklılık etiği ve politikasının nasıl bir karaktere sahip olabileceğine dair birtakım ipuçları sunmaya çalışacağız.

Böyle bir karşılaştırma için neden Hegel felsefesinin seçildiğinin yanıtı ise, Hegel'in, hem bir tarih felsefesi dolayısıyla son derece bütünlüklü ve sistematik bir biçimde oluşturmuş olduğu felsefesinin modern ve Aydınlanmacı düşünce tarzının en kâmil formunu oluşturması, buna bağlı olarak da evrenselci ve totalleştirici karakterdeki bir düşünce tarzını tesis edip, özellikle birey ve toplum arasındaki ilişkiyi tarihsel yolla onanmış bir rasyonalizasyon süreciyle tesis etmesinde, hem de bizzat efendi-köle diyalektiği başlığı altında, tarihsel bir diyalektik süreçte gittikçe kendi bilincine varan modern özneyi haklılaştıran bir sistem ortaya koymasında bulunabilir. Nietzscheci bir bakış açısıyla ele alındığında, işte tam da bu

hususlar nedeniyle Hegel felsefesi, gerek evrenselci ve totalleştirici bir düşünce tarzına sahip olması gerekse farklılıkları aynılık içerisinde eriten rasyonel bir mahiyet arz etmesi nedeniyle problemlilik durumundadır.

2. NİETZSCHE FELSEFESİNDE EFENDİ-KÖLE AHLAKI

Nietzsche *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı çalışmasında, yeryüzünde varolmuş ve halen mevcudiyetini sürdüren birçok ahlâka rastladığını ve söz konusu ahlâkların; birbirine bağlı olarak, düzenli bir şekilde birlikte ortaya çıkan belirli özelliklere göre *Efendi Ahlakı* ve *Köle Ahlakı* olmak üzere iki temel tipe ayrılabilmesine işaret eder (Nietzsche, 1997: 169). İlk bakışta, efendi ve köle kavramlarının, politik ve sosyolojik referanslara sahip oldukları düşünülse bile, Nietzsche'nin zorunlu olarak efendiyi (soylu) bir topluluktaki yönetici veya ayrıcalıklı kesim ile, köleyi ise bu kesimin hakimiyeti altında bulunan ya da statü olarak bu kesimin aşağısındaki insanlarla özdeşleştirmede açıkta (Nietzsche, 1998: 35). Kuşkusuz, efendi ve köle ahlâkının anlaşılmasında politik anlamıyla güç, yani hükmeden veya hükmedilen olmaktan kaynaklanan güçlülük ya da güçsüzlük hissi, önemli bir referanstır. Nitekim Nietzsche, ahlâkın oluşumunu ve onun nihilistik mahiyetini politik deneyime bağlı olarak açıklamıştır. Ancak, efendi ile köle arasındaki mesafenin, politik ve toplumsal anlamda bir hiyerarşinin ötesinde bir anlama, Nietzsche'nin, efendi ve köle ahlâkının aynı kişinin, aynı ruhun içinde bile bulunabileceğini (Nietzsche, 1997: 169) söyleyerek imâ ettiği ruhsal bir anlama da sahip olduğu göz önüne alındığında, efendi ve köle kavramlarının, politik ve sosyolojik anlam içerikleriyle sınırlandırılmayacağını söyleyebiliriz. Nietzsche'nin, 2500 yıldır Batı kültüründe hüküm süren ahlâkı köle ahlâkı olarak nitelemesi, efendi ve köle kavramlarının söz konusu sınırlamanın ötesinde anlamlara sahip olduğunun en açık kanıtını oluşturur.

Warren'ın da belirtmiş olduğu gibi, Nietzsche için soyluluk, dışsal eylem ve çalışmalardan çok, kişinin kendisine yönelik saygısından doğar. Soyluluk, kendinden emin olma hissiyle birlikte, iyi şüura işaret eder. Bu nedenle Nietzsche soyluluğu, sosyolojik terimlerden ziyade, psikolojik ve fenomenolojik terimlerle anlar. Bu husus dikkate alındığında, efendi ve köle kategorilerinin, farklı deneyim tiplerine karşılık geldiği ve prensip olarak soyluluğun, toplumda herhangi bir yerde zuhur edebileceği söylenebilir (Warren, 1991: 176). Warren'a göre, Nietzsche de Freud gibi, benliğin birliğini sağlayacak olan bir düşünümsellik (*reflexivity*) biçimiyle ilgilenmekteydi. Bu perspektifle ele alındığında, efendi ve köle psikolojisi arasındaki temel fark, kölenin, deneyimlerini bütünleştirmesindeki başarısızlığından kaynaklanır. Güçsüzlük hissi, kölenin hafızasında aşırı bir şişkinliğe, bu da onun, bütünlüğünü sağlamasına mani olan geçmişin

acılarıyla ilgili takıntılara yol açar. Buna karşın, soyluluğun güçlü sağlığı, deneyimlerini birleştirebilme kapasitesinden doğar ve böylece efendinin (kişinin) bütünlüğüne mani olacak birçok şeyi unutmaya imkân verir. Efendideki *aktif unutma*'nın aksine, kölede unutamamanın tezahürü, hınç (*ressentiment*) duygusudur (Warren, 1991: 177-178). Efendi tipe ait unutma ve tepkiler, eyleme gücünün bütünlüğü bağlamında tanımlanırken, köle tipi ise, çok büyük bir hafıza ve hıncın gücü ile tanımlanır (Deleuze, 1989: 117).

Köle ahlâkına reaktif karakterini veren, tam da bu hınç duygusudur. Nietzsche'nin ifadesiyle, her soylu ahlâk, kendine zafer kazanmış bir biçimde evet demekle gelişirken, köle ahlâkı, daha başında; dışarıda olana, farklı olana, kısaca kendi olmayana hayır der. Nietzsche'ye göre, bu hayır kölenin yaratıcı eylemidir. Köle ahlâkının var olmak için, hep karşı koyan dış dünyaya gereksinimi olmuş ve kölenin eylemi, temelde tepkiden kaynaklanmıştır. Soylu değerlendirme biçiminde ise, tersi söz konusudur. Soylu, eyleme kendiliğinden geçer ve karşıtı “yalnızca kendine daha minnettar, daha sevinç dolu evet demek için arar. Olumsuz kavramları ‘alçak’, ‘sıradan’, ‘kötü’ yalnızca baştan aşağı yaşam ve tutkuyla dolu, olumlu temel kavramların, ‘biz soylular’, ‘biz iyi, güzel ve mutlular’ın soluk bir karşı görüntüsüdür ” (Nietzsche, 1998: 40).

Köle ahlâkının reaktif karakteri, en iyi şekilde, onun iyi-kötü ayırımında teşhis edilebilir. Nietzsche, etimolojik olarak ele alındığında, iyi ve kötü ayırımının temelinde, soylu değerlendirme biçiminin bulunduğunu belirtir. İyi, her yerde başlangıçta, “ruhça soylu”, “asilzade”, “ruhça ayrıcalıklı”, “ruhça yüksek” anlamlarına gelmiştir. Buna karşın kötü, söz konusu iyi tanımının dışında kalanı, bayağı olanı, talihsiz olanı nitelemek için kullanılan bir kavram olmuştur (Nietzsche, 1998: 32-33). Soylu için kötü, kendi iyi tanımının dışında kalan bir şeye işaret ettiğinden, soylunun iyi tanımı, onun kötüye olan düşmanlığından kaynaklanmamıştır. Kötü, verili bir durumdur ve soylu ona karşı kayıtsızdır. Efendinin, kendi iyi tanımı için düşman bir öteki olarak kötüye ihtiyaç duymaması, onun ahlâkının aktif karakterini yansıtır. Deleuze'ün ifadesiyle, efendinin formülü, “ben iyiyim bu yüzden sen kötüsündür.” Efendi ahlâkına göre, kötünün kötü oluşu, ikincil bir sonuçtur. İyi öncelikli olarak efendiyi dizayn eder, kötü, bir sonuçtur ve köleyi oluşturur (Deleuze, 1989: 119-120). Soylunun köle karşısındaki kayıtsızlığı o kadar açıktır ki, onu düşman olarak bile görmez. Soylu için düşman, kötü olan değildir, çünkü onun kötü olanla hiçbir işi yoktur. Soylu, düşmanını kendisi gibi saygıdeğer biri olarak görür ve onu kendisi için ister, bu onun ayırıcı özelliğidir (Nietzsche, 1998: 42-43).

Köle ahlâkında iyi ve kötü kavramları, efendi ahlâkında olduğundan tamamen farklı anlamlar içerir. Köle ahlâkı, kendi iyi-kötü ayırımını kendi reaktif karakterine uygun olarak, efendinin iyi olarak adlandırdığı niteliklerin değersizleştirilmesi üzerinde temellendirir. Buna bağlı olarak, kölenin iyi

tanımı kötü tanımına göre belirlenmiş olur. Kötü olan, soylu ve soyluca olan her şeydir. İyi ise, efendinin kötü ve bayağı olarak addettiği, yani soyluca olmayan şeylerdir (Nietzsche, 1998: 43). Hınç (*ressentiment*) duygusuna sahip olan köle, kendisini iyi olarak düşünebilmek için kötü diye nitelendirdiği bir ötekine, yani iyi ve kötü arasında bir düşmanlık ilişkisine ihtiyaç duyar. Böyle bir ahlakın formülü ise, “sen kötüsün ben bu yüzden iyiyimdir” (Deluze, 1989: 119). Bu bağlamda köle ahlakının, değerini kendisinden üretmediği için kendini onaylayamayan, yalnızca olumsuzlamak zorunda olduğu şeyin asalağı olan bir ahlak tipi olduğu söylenebilir (Pearson, 1998: 166).

Efendi ve köle ahlaklarının, iyi ve kötü kavramlarına yüklemiş oldukları anlamlar arasındaki farklılık, her iki ahlak tipinin beslemiş oldukları etik anlayışlar arasındaki farklılığı anlamak açısından da önemlidir. Köle ahlakı, hakikat adına varoluşu ve oluşu yadsıdığı ölçüde, iyi kavramını bir hiçleştirme üzerinden, iyinin kötü ile arasındaki düşmanlık ilişkisinden türetilir. Bu yönüyle yaşam ve oluş, kölece değerlendirme dikkate alındığında, kötüye işaret eder. Evrenselci etik, tam da böyle bir değerlendirmeden beslenmiştir. Buna karşın, Nietzscheci bir etik, daha başlangıçta, kendisini, köleci anlamda iyi ve kötünün ötesinde konumlandırmak durumundadır. Nietzsche, iyi ve kötünün ötesinde olmaktan bahsederken, bunu bütün değerlendirmeleri reddetmek amacıyla yapmaz. O bunu, yeni bir değerlendirmeyi öncekinin yerine geçirmek amacıyla yapar. Nietzsche, klâsik iyi-kötü (*good-evil*) ayırımı yerine soylu-kötü (*noble-bad*) ayırımını yerleştirir (Copleston, 1942: 92). Nietzsche'nin önem atfettiği bu ayırım, onaylayıcı ve yaşam ile düşmanca olmayan bir ilişkiyi öngören mahiyeti ile, onun etiğinin merkezinde duran yaşamı zenginleştirme kriteri için temel bir referans noktası oluşturur.

Buraya kadar, Nietzsche'nin efendi ve köle ahlakı ayırımı, tarihsel olmayan bir perspektifle ele alınmaya çalışıldı. Fakat söz konusu tipler, Nietzsche için, bir ahlak filozofunun yapmış olduğu, herhangi bir tasnifin ötesinde bir anlama sahiptir. Nietzsche'nin köle ahlakı olarak nitelediği ahlak tipi, Batı kültürüne damgasını vuran ve sahip olduğu nihilistik mahiyeti, yani nihilizm yazgısını kendi serüveninin sonunda açığa çıkarmaya başlayan bir ahlâka tekabül eder ve bu yönüyle de açık şekilde tarihsel bir anlama sahiptir. Nietzsche, kendi dönemini -modern dönemi- kölelerin başkaldırmasıyla, yani Batı kültür tarihinde hâkimiyetini hissettirmeye başlayan köle ahlakının, dolayısıyla da kölenin zafere ulaştığı bir dönem olarak görür. Fakat Nietzsche için bu zafere, aslında *decadence*'a (çöküş/yozaşma) karşılık geldiği için, hayatın düşüşüne işaret eder ve bu nedenle de, her ne kadar yaşamın lehinde yeni değerlerin yaratılması için fırsatlar sunma anlamında olumlu bir anlama sahip olsa da, tarihin sonu

olarak görülmemesi gereken, kesinlikle üstesinden gelinmesi gereken bir hadisedir.

Kuşkusuz kendi felsefesini, efendi-köle ayırımına bağlı olarak gerçekleştiren tek düşünürün Nietzsche olduğunu söylemek mümkün değildir. Hegel de tıpkı Nietzsche gibi, efendi ve köle kavramlaştırılmalarını kullanmış ve modern dönemi, kölenin zaferine işaret edecek tarihsel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Nietzsche'den farklı olarak Hegel, efendi ile köle arasındaki ilişkiyi, tarih felsefesi doğrultusunda diyalektik bir ilişki olarak ele almış ve kölenin zaferini tarihsel zorunluluğun bir sonucu olarak, ancak tarihin sonunda zuhur edebilecek olan özgür bireyin ortaya çıkışı olarak yorumlamış ve olumlamıştır (Hyppolite, 1973: 17-18). Bu noktada, hem efendi ve köle ahlâkı ayırımının tarihsel anlamının ortaya konulması hem de Nietzsche'nin diyalektik eleştirisinin mahiyetinin anlaşılması bakımından, Nietzsche'nin efendi-köle ahlâkı ayırımı ile Hegel'in efendi-köle diyalektiğinin bir mukayesesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3. HEGEL'İN EFENDİ-KÖLE DİYALEKTİĞİ VE NİETZSCHE'NİN DİYALEKTİK DÜŞÜNCE ELEŞTİRİSİ

Hegel'de efendi-köle diyalektiği, insanın, insan olma, *kendinin bilincine* varma, kendinin bilincini nesnel hale getirme (başkaları için de kabul edilebilir hale getirme) ve nihayetinde, özgür bir birey olma sürecinin bir ifadesidir. Hegel'e göre insan, *ben olmayandan* özce farklı, ona radikal bir biçimde karşıt *ben* olarak kendini açığa vurur. *Ben*'i, olumlu içeriği olumsuzlama ile dolacak bir boşluk olarak telâkki eden Hegel için, isteğin yöneldiği şeyin mahiyeti, *benin* de mahiyetini belirleyecektir. Eğer istek yalnızca doğal bir şeye yönelmişse, yani doğal olan bir şeyin olumsuzlanması söz konusu ise, *ben* de doğal bir *ben* olarak kalacaktır (Kojève, 2000: 80) ve bu yönüyle doğal şeylere yönelik isteğinin tatmini peşinde olan insanın hayvandan herhangi bir farkı olmayacaktır. İnsanın ayırıcı vasfı, yani onu insan yapan husus, bir birey olarak kendinin bilincine ulaşmasını mümkün kılan şey anlamında, onun, doğal olmayan bir şeye, yani başka bir isteğe yönelmesidir. Bu anlamıyla istek, tam da insanın ayırıcı vasfıdır. Kendisiyle ebediyen özdeş kalan, statik ve verilmiş bir gerçek varlıktan farklı olan istek, gerçek olmayan bir boşluktur. İnsanı hayvansal *meden* farklı olarak değişime ve dönüşüme açık kılan şey, isteğin söz konusu karakteridir. Dolayısıyla insan, tümel formu mekân değil zaman olan bir varlık olarak, bir boşluk olan isteğini, başka isteklerle etkileşimi sonucunda doldurmak suretiyle insanlaşır (Kojève, 2000: 81) . Hegel insan ya da tarihin temelinde, iki insan tipinin, iki isteğin karşı karşıya gelmesinin; efendi ile köle arasındaki diyalektiğin sonucunda oluştuğu kanaatindeyiz.

Bir isteği istemek, kendini bu isteğin istediği değerine yerine koymayı, yani kendi değerinin bir başkası tarafından istenen değer olması istemektir. Kısaca, bilinip tanınmayı istemektir (Kojève, 2000: 83). Efendi, bilinip tanınma isteğini doyurmak için, diğer istekle olan mücadelesinde ölümü göze alan ve kendisini kabul ettiren tarafı oluşturur. Köle ise, söz konusu mücadelede, hayatını tehlikeye atmadan vazgeçen, –kendi doğal isteğine boyun eğerek- hayatını idame ettirmek için hasmını, efendi olarak tanıyan kişiyi niteler (Kojève, 2000: 85). Bu noktada, efendi ile köle arasındaki mücadelede, söz konusu olan olumsuzlamanın, hasımlardan birinin tamamen ortadan kaldırıldığı bir olumsuzlama değil, hasmı (*antiteyi*) bir yönüyle ortadan kaldırırken, diğer yönü ile muhafaza eden ve ileriye taşıyan diyalektik bir olumsuzlama (*aufhebung*) (Kojève, 2000: 92) olduğunu belirtmek son derece önemlidir. Örneğin, efendi-köle diyalektiği bağlamında ele alındığında, efendi, kölenin, kendini kabul ettirme isteğini yadsır, fakat kölenin doğayı dönüştüren çalışmasını muhafaza eder ve onun ileriye taşınmasına imkân verir. Aynı şekilde, köle efendi ile olan ilişkisini olumsuzlarken, kendi üzerinde bulunan bir efendi düşüncesini ortadan kaldırır. Fakat söz konusu ortadan kaldırılmayla birlikte, efendide bilincine varmış olduğu kabul edilme düşüncesini muhafaza eder ve onu, kabul edilen biri tarafından kabul edilme yönünde daha da ileriye taşır.

Efendi, her ne kadar, kendi olumsuzlayıcı etkinliği olan savaş ile, tarihsel ve insan oluşturuca sürecin katalizörü olsa da, insanın kendinin bilincine varması, kendini gerçekleştirme ancak kölenin olumsuzlayıcı etkinliği olan çalışma dolayısıyla mümkün olabilecektir (Bumin, 1998: 41). Bu nedenle, Hegel'e göre özgürlük, yani insanın kendini bilip tanınması ve kendini bilip tanıyan muadillerince bilinip tanınması, kölenin çalışması sayesinde, doğa karşısında özgür olan, bu özgürlüğün sağlamış olduğu konfor nedeniyle biyolojik varlığını aşmaya yönelik herhangi bir motivasyondan yoksun bulunan ve bu nedenle de kendisiyle ilgili eksik bir bilince sahip olmakla yazgılı olan efendinin değil, efendiye boyun eğerek insanî özgürlüğün ve özerkliğin değerini efendide bilip tanıyan; başlangıçta ölüm korkusu ile kendi doğasına ve doğaya boyun eğen, fakat çalışarak doğanın ve kendini doğaya bağlayan ve efendinin kölesi haline getiren kendi doğasının efendisi haline gelen, yani efendiliğini çalışması dolayısıyla kazanan kölenin başarımı olacaktır (Kojève, 2000: 98-101).

Efendi-köle diyalektiği konusunda Nietzsche ve Hegel'in düşünceleri arasındaki farklılıklar, en iyi şekilde, Nietzsche'nin diyalektik düşünceye yönelik eleştirileri yoluyla anlaşılabilir. Deleuze'e referansla Nietzsche'nin üç nedenden dolayı diyalektiğe karşı olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak diyalektik, güçlerin tabiatının yanlış bir yorumunu sunar. İkincisi, güçler arasındaki ilişkinin mahiyetini yanlış yorumlar. Ve nihayetinde soyut

terimler ve değişimlerle iştigal ettiği için değişimi ve transformasyonu yanlış yorumlar (Deleuze, 1989: 158).

İlk eleştiri, gücün çoğul ve dinamik karakteri bağlamında yöneltilen bir eleştiridir. Diyalektik, her ne kadar başlangıçta iki farklı ögenin karşıtlığından hareket etmiş olsa da, nihayetinde bir birliğe ulaşmayı içerdiği için, çoğulculuk diyalektiğin en büyük düşmanıdır (Akay, 1999: 105). Nietzscheci bir perspektifle değerlendirildiğinde, Hegel'in efendi-köle diyalektiği, kendisiyle birlikte bütün insanî farklılıkların ortadan kaldırıldığı bir insan tipini –modern evrensel birey- öngördüğü ve tikel (özel çıkar)-tümel (ortak çıkar) karşıtlığını aşmak suretiyle bu insan tipinin varolabilmesinin imkânını oluşturma niteliğini haiz bir bütünlük (Devlet) nosyonunu yücelttiği için, kaçınılmaz bir biçimde gücün çoğul ve ilişkisel mahiyetini göz ardı edecektir. Nietzsche, Hegelci diyalektiğin sonundaki bireyi, nihilizmin en ileri biçimine ulaşmasının bir ürünü olarak kendini gösteren ve insanî tiplerin çokluğunu, insanlığın en düşük paydası olarak kendisinde düzleştiren *son insan* olarak kavramlaştırmış ve tıpkı Tanrı gibi, onun yerine ikame edilmiş bir bütünlük nosyonu olduğunu düşündüğü devleti de, gerçek anlamda bir bireyleşmenin önündeki engellerden biri olarak görmüştür.

İkinci eleştiri, Nietzscheci *onaylama* nosyonuna ışık tutar. Nietzsche için bir gücün başka bir güç ile oluşturduğu asıl bağ, hiçbir zaman tözün olumsuz ögesi olarak ortaya çıkmaz (Akay, 1999: 105). Hegel için bir güç diğerini yadsırken, olumsuzlarken, ancak bu şekilde kendisine geri yansıyan gücü keşfederek kendinin bilincine varırken, Nietzsche'de böyle bir yadsıma söz konusu değildir. Çünkü Nietzsche için, bir güç başka bir güçle ilişkiye girdiği vakit, önündeki gücü kendisinin olumsuzluğunu yadsımaz. Tersine, onunla olan farklılığını ortaya koyar ve bu farklılığından hoşnutluk duyar. Deleuze'un ifade etmiş olduğu gibi, Nietzsche'de negatiflik, gücün aktivitesini gerçekleştiren form olarak esasta varolmaz. Aksine o, aktivitenin, yani aktif bir gücün varlığının ve onun farklılığının bir sonucudur (Deleuze, 1989: 8-9). İstem istediği, farklılığın onaylanmasıdır. Diğerleriyle temel ilişkisi içerisinde bir istem, diğerinin farklılığını, onaylamanın bir nesnesi haline getirir. Diyalektikçi ise, tüketilmiş bir güce sahiptir. Bu güç, kendisine hükmeden güçlere reaksiyon gösteren bir güçtür. Ancak böyle bir güç, diğerleriyle ilişkisinde negatif olan unsuru ön plana çıkarır (Deleuze, 1989: 9).

Nietzscheci bir perspektif açısından diyalektiği sorunlu kılan son husus ise, diyalektiğin, belirli bir hakikatin ya da inancın yaşamdan yalıtık bir biçimde, nedenler gösterilerek kanıtlanabileceği tasarımı (Nietzsche, 1992: 61) içermesinden dolayıdır. Bu yönüyle diyalektik, bütün bir geçmiş, geçmişte olup biten her şeyi, olumsal karakter arz eden sonuçları ya da başarımları, belirli bir *telos*'a hizmet eden mantıksal zorunluluğun ürünleri

olarak ele alır (Nietzsche, 2000: 151-152). Efendi-köle diyalektiği bakımından düşünüldüğünde, bütün bir tarihsel sürecin zorunlu bir şekilde kendisine hizmet ettiği *telos özgürlük*'tür. Hegel, tarihi bu *telos* doğrultusunda, kölenin bilincinin bir serüveni olarak yorumlar ve tarihin, özgür insanla, yani kendinin bilincinde olan insan ile sonuçlanması mukadder olan sonunu olumlar. Nietzscheci perspektif için böyle bir düşünme biçimi ve tarih okuması, tam da, güçten yoksun olduğu için yaşamı yadsıyan ve pratikte mümkün olmayan zaferini, tek silahı olan mantık (*akıl-logos*) alanında kazanmaktan başka çaresi olmayan (Nietzsche, 1991: 15-16) kölenin zihniyetini yansıtır. Bu noktada, Hegel'in efendi-köle diyalektiğinin, gerçekte, kölenin bakış açısının bir ürünü olduğu söylenebilir. Köle, yoksun olduğu gücü, güç istemi olarak değil, gücün bir temsili olarak düşünür (Akay, 1999: 109). Bu güç, hem varlığının bir başkasının tanınmasına bağlı olması anlamında, hem de efendide, Tanrı'da ya da devlette ifadesini bulma anlamında kişinin dışında, kişiden ayrı olarak tasavvur edilen bir güçtür. Tam da bu yüzden, efendi-köle diyalektiğindeki efendi portresi, yani kendi varlığının bilincine ulaşmak için, bir başkasının tanınmasına ihtiyaç duyan efendi tasavvuru, Nietzsche'nin, köleye kayıtsız efendi anlayışının tersine, aslında kölenin hayalindeki efendi portresi ya da tasavvuru olmak durumundadır. Hardt'ın da belirtmiş olduğu gibi, Hegel ve Nietzsche, efendi köle ilişkisinde aynı alan üzerinde fakat karşıt yönlerde doğru hareket ederler. Her ikisi de özü, varlığın hareketi içerisine yerleştirmeye çalışır. Fakat Hegel, kendisine geri yansıyan bir gücü (öz-bilinç) temel alırken, Nietzsche, kendi dışına taşan bir gücü (güç istemi) önerir. Her iki durumda da, varlığın özünün *güç* olmasına rağmen, iki farklı güç anlayışı söz konusudur. Hegel, yapabileceği şeyden ayrılabilen bir güç anlayışını (kölenin güç tasavvurunu) benimserken, Nietzsche, kendi açığa çıkışına içsel bir güç anlayışını savunur (Hardt, 2002: 88-89). İki farklı güç anlayışı, transformasyona yönelik iki farklı düşünceyi de beraberinde getirir. Dışa dönük Nietzscheci güç, bütüncül bir yıkma stratejisiyle, kendini yaratma yönünde faaliyet gösterirken, içe dönük Hegelci güç diyalektiğin muhafaza etme fonksiyonuna bağlı olarak, bütüncül bir yıkma ve yeniden yaratma stratejisinin yerine, özsel doğanın korunması ve olunan şeyin bilincine varılması biçimindeki bir dönüşüme hizmet eder (Hardt, 2002: 89-90). Hegel için bu dönüşüm, özgürlüğün, aklın ve insanın gerçekleşmesi iken, Nietzsche için nihilizmden başka bir şey değildir (Deleuze, 1989: 161).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kendisini zamanının en büyük psikologu olarak tanımlayan Nietzsche, *Ecce Homo* adlı küçük hacimli olmakla birlikte, bir anlamda kendi düşünce dünyasının anlaşılması bakımından son derece önemli olan eserinin alt başlığı olarak, "Kişi nasıl kendisi olur" ifadesini kullanmakla söz

konusu tanımlamanın hakiki bir içerik kazanmasının, her şeyden önce insanın varlığını düşünüm konusu kılmaktan geçtiğini de vurgulamıştır. Bu noktada ifade edilmelidir ki, gerek bizim çalışmamızın merkezi konusu olan efendi-köle ahlâkı ayrımı, gerekse genel anlamda Nietzscheci düşünce tarzı nihayetinde, Nietzsche'nin neden kişinin kendisi olmasının ne denli güç ve büyük bir içsel mücadele gerektirdiğini düşündüğünün anlaşılması yoluyla açıklık kazanacaktır. Nietzsche açısından bakıldığında, gerek "Sokratik rasyonalizm" olarak nitelediği Batı düşüncesine hâkim olan düşünce tarzı, gerekse Platonculuğun farklı bir formu şeklinde değerlendirdiği Hıristiyan ahlâk anlayışı oluş ve yaşamı yadsıyıcı karakterleriyle, kişinin kendisi olması yolundaki en büyük engeller olmak durumundadır. Zira Nietzsche'nin, bir yozlaşma ve çürüme kültürüne vücut verdiğini düşündüğü söz konusu hâkim düşünce tarzı, benimsemiş olduğu değerlendirme tarzıyla, varlık, bilgi, değer ve insanı oluş ve yaşamdan koparmak suretiyle, özcü ve temelci bir karaktere bürünmüş ve evrenselci bir söylem formu içerisinde farklılık, tekillik ve bireyselliğin görmezlikten geldiği bir ahlak anlayışına yol açmıştır.

Nietzsche ise tam aksine, farklılıkları aynılık içerisinde eriten söz konusu yaşam pratiklerini ve değerlendirme tarzlarını köle ruhlu ve reaktif karakterlerle donanımlı bir insan anlayışının ürünü olarak görmek suretiyle, sürü veya köle ahlâkı şeklinde değerlendirmiş ve modern yaşamda böyle bir ahlakın vücut vermiş olduğu tüm değerlerin değersizleşmesi olarak deneyimlenen nihilizmi onaylamıştır. Nietzsche felsefesinde yerleşik değerlerin yıkımının sonuna kadar götürülerek değerlerin yeniden değerlendirilmesi olarak karşılığını bulan bu onaylama, bir yandan bireyin kendini gerçekleştirmesinin, kendini başkalarının bakış açıları veya değerlendirmeleri ekseninde değil, bizzat kendi varlığına ve sahip olduğu potansiyellere dönmeye yönlendiren kişisel bir tutum alışa, diğer yandan da sağlıklı bir toplum ve kültürün imkânının, başkalarının farklılıklarını bir totalite söyleminin aynılık veya özdeşlik mantığına indirgemeyen sağlıklı bireylerin varlığından geçtiği şeklindeki bir değer anlayışına işaret etmektedir. Aslına bakılırsa Nietzsche'nin bu yaklaşımı, neden onun toplum karşısında bireyi ve bireysel farklılıkları vurgulayan bir düşünür olarak görüldüğünü de izah eder niteliktedir. Zira toplumun, kendi hâkim değer yargılarının dışında kalan her türlü düşünce tarzını dışlayan özdeşlik mantığına karşın, Nietzsche'nin, kendini tanımlamak için ne düşman bir ötekine ne de herhangi bir harici referans kaynağına sahip olan sağlıklı bireyi, her türlü sağlıklı iletişim imkânının, başkasıyla mesafeli bir ilişkiye ve başkasının farklılıklarına saygıyı öngören bir değerlendirme ölçütüne sahip olmaktan geçtiğine inandığından dolayı, aynı zamanda hem totalleştirici ve evrenselci hem de özcü ve temelci ahlâk anlayışlarının dışında ve ötesinde olan bir karaktere sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akay, Ali, (1999), *Tekil Düşünce*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bumin, Tülin, *Hegel*, Y.K.Y. İstanbul 1998.
- Copleston, (1942), *Nietzsche, Friedrich: Philosopher of Culture*, Burns Oates and Washbourne LTD., London.
- Deleuze, Gilles, (1989), *Nietzsche and Philosophy*, (Translated by. Hugh Tomlinson), The Athlone Press, New York.
- Hardt, Michael, (2002), *Gilles Deleuze 'Felsefede Bir Çıraklık'*, (Çev. İsmail Öğretir-Ali Utku), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Hyppolite, Jean, (1973), *Studies on Hegel and Marx*, (Translated by. John O'neill), Harper Torchbooks, New York.
- Kojève, (2000), *Hegel Felsefesine Giriş*, (Çev. Selahattin Hilav), Y.K.Y., İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich, (1991), *Putların Alacakaranlığı*, (Çev. Hüseyin Kaytan), Akyüz Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich, (1992), *Deccal*, (Çev. Hüseyin Kahraman), Yönelim Yayıncılık, Ankara.
- Nietzsche, Friedrich, (1997), *Ecce Homo*, (Çev. Can Alkor), Say Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich, (1997), *İyinin ve kötünün Ötesinde*, (Çev. Ahmet İnam), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Nietzsche, Friedrich, (1998), *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne*, (Çev. Ahmet İnam), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Nietzsche, Friedrich, (2000), *Tarih Üzerine*, (Çev. Nejat Bozkurt), Say Yayınları., İstanbul.
- Pearson, Keith Ansell, (1998), *Kusursuz Nihilist*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Warren, Mark, (1985), "Nietzsche and Political Philosophy", *Political Theory*, Vol. 13, NO. 2., May.